www.turkishstudies.net/history

Turkish Studies - Historical Analysis

eISSN: 2667-5552

Research Article / Araştırma Makalesi

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

Sponsored by IBU

Suat Davaz'ın Raporlarına Göre Fransa'nın Siyasi ve Ekonomik Durumu ve Türkiye'ye Karşı Olan Politikası (1932-1939)

According to Suat Davaz's Reports, The Political and Economic Situation of France and Its Policy Towards Turkey (1932-1939)

Tuğba Korhan*

Abstract: At the end of the First World War, with the signing of the Armistice of Mondros between the Ottoman state and the Entente States, France joined the states occupying Anatolia. Following the national struggle in Anatolia, the Treaty of Ankara was signed between the Government of Ankara and France in 1921 and the Turkish-French peace was achieved. However, during this period of peace after the establishment of the Republic of Turkey, problems such as external debts, foreign schools and the Turkish-Syrian border continued between Turkey and France. With the signing of the Lausanne peace treaty, most of the issues between the two countries had been settled. In the context of Turkey's role in international relations, which developed with the accession of Turkey to the league of Nations, there was a period of peace between the two countries until the Hatay issue. Between 1932 and 1939, Suat Davaz, an experienced Turkish diplomat, served as the Ambassador of the Republic of Turkey to Paris. During his tenure in Paris, Davaz sent reports on numerous and important issues to the Ministry of foreign affairs of the Republic of Turkey. France was forced to fight short-lived and unstable governments, political scandals and ongoing strikes in domestic politics during this period when the World Economic Depression of 1929 deeply affected Europe. The study will examine whether the reports that Davaz sent to Ankara, headed by the State Archives of the Republic of Turkey and which had not been used before, reflect France's economy, domestic and foreign policy and its policy towards Turkey. With this example, the importance of diplomat reports in studies of political history will be evaluated. The article will be limited to Davaz's years at the Paris Embassy.

Structured Abstract: At the beginning of the Twentieth Century, while the race of colonialism continued among the European states, the Ottoman Empire had lost its former power. Germany was rapidly industrialised and intended to participate in the process of dividing the Asian and African continents for the purpose of colonialism. In addition, the question of the region of Alsace-Lorraine, which France lost in 1870, was ongoing between Germany and France. Austria-Hungary, had a policy of spreading to the Balkans. Tsarist Russia, continued its unchanging policy of landing in the Mediterranean. In the process, inevitably, conflicts of interest deepened. As a result of this, the First World War broke out in 1914 and the Ottoman Empire took part in this war on the side of Germany. The war in Europe has caused a great deal of destruction. At the end of this four-year war, the Ottoman Empire, which was acting together with Germany, succumbed to the war, while France,

* Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti Anabilim Dalı Asts. Prof., Çukurova University, Faculty of Science and Literature, Department of History, Department of History of the Republic of Turkey

ORCID 0000-0001-8902-0670.

tugba.korhan@dicle.edu.tr

Cite as/ Atıf: Korhan, T. (2020). Suat Davaz'ın raporlarına göre Fransa'nın siyasi ve ekonomik durumu ve Türkiye'ye karşı olan politikası (1932-1939). *Turkish Studies - History*, 15(2), 545-563. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.40476>

Received/Geliş: 08 January/Ocak 2020

Accepted/Kabul: 20 June/Haziran 2020

Copyright © INTAC LTD, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 25 June/Haziran 2020

CC BY-NC 4.0

which was within the Entente States, took its place among the winners of this war. At the end of the first World War, the Armistice of Mondros was signed between the Ottoman Empire and the Entente States. Thus, France joined the states occupying Anatolia and occupied the Çukurova region. After these invasions, there was a national struggle in Anatolia under the leadership of the Ankara government. After this struggle, the Treaty of Ankara was signed between the Government of Ankara and France in 1921 and the Turkish-French peace was achieved. However, during this period of peace after the establishment of the Republic of Turkey, there were many problems between Turkey and France. These; foreign debts, foreign schools, Turkey-Syria border were issues such as. With the signing of the Lausanne Peace Treaty, most of the issues between the two countries had been settled. After the first World War, France's main policy was to maintain its advantageous position against Germany and to ensure its security against its concern for this country. And France sought various alliances such as Belgium and Poland, making solidarity agreements with Czechoslovakia, Yugoslavia and Romania, and making efforts to create a seamless and secure space for itself against Germany until 1925. The Young Republic of Turkey was also in favour of a policy of peace in the period between the two world wars. In particular, Turkey's role in international relations, which developed with the accession of Turkey to the league of Nations, led to a period of peace between Turkey and France until the Hatay issue. Between 1932 and 1939, Suat Davaz, an experienced Turkish diplomat, served as the Ambassador of the Republic of Turkey to Paris. During his tenure in Paris, Davaz sent reports on numerous and important issues to the Ministry of foreign affairs of the Republic of Turkey. France was forced to fight short-lived and unstable governments, political scandals and ongoing strikes in domestic politics during this period when the World Economic Depression of 1929 deeply affected Europe. The study examined whether the reports that Davaz sent to Ankara, headed by the State Archives of the Republic of Turkey and which had not been used before, reflect France's economy, domestic and foreign policy and its policy towards Turkey. The work limited to Davaz's years at the Paris Embassy. In the introduction section of our study, we examined the relations between Turkey and France before Suat Davaz was appointed to the Embassy of the Ministry of foreign affairs of the Republic of Turkey in Paris. In the sections of our article, we examined the reports sent to Ankara by Suat Davaz, who served as the Turkish ambassador in Paris in 1932-1939. Since the embassy reports are the main source, we have seen that they can be used in historical research of the Republic of Turkey. In addition, we have seen that we can get important information from Davaz's reports on French domestic and foreign politics during his time as ambassador in Paris. We have assessed that he has important findings on the impact of the 1929 World Economic Depression on France. In the foreign policy of France, we found detailed information from Davaz's reports only on issues related to Turkey. In the reports, we concluded that the information related to issues of indirect interest to Turkey is very limited. Despite this information gap, we have concluded that diplomat reports are sources that could be useful in political history investigations. We found that it can be used to overcome the problem of methodology in studies of political history.

Keywords: History of the Republic of Turkey, France, Turkey-France Relations, Diplomat Reports, Suat Davaz.

Öz: Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla Fransa, Anadolu'yu işgal eden devletler arasına katılmıştır. Ardından Anadolu'da yaşanan milli mücadeleyle birlikte Ankara Hükümeti ve Fransa arasında 1921 yılında Ankara Antlaşması imzalanarak Türk-Fransız barışı sağlanmıştır. Fakat Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra yaşanan bu barış döneminde, Türkiye ve Fransa arasında dış borçlar, yabancı okullar, Türkiye-Suriye sınırı gibi sorunlar devam etmekteydi. Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte iki ülke arasındaki konuların çoğu halledilmişti. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olmasıyla gelişen Türkiye'nin uluslararası ilişkilerdeki rolü kapsamında iki ülke arasında Hatay Meselesi'ne kadar barış dönemi yaşanmıştır. Bu döneme rastlayan 1932-1939 yılları arasında deneyimli Türk diplomatlardan Suat Davaz, Türkiye Cumhuriyeti'nin Paris Büyükelçisi olarak görev yapmıştır. Davaz, Paris'te görev yaptığı süre içerisinde, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'na çok sayıda ve önemli konularda raporlar göndermiştir. 1929 Dünya Ekonomik Buhranının Avrupa'yı derinden etkilediği bu dönemde Fransa iç siyasette, kısa ömürlü ve istikrarsız hükümetler, siyasi skandallar ve süregelen grevlerle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Çalışmada, Davaz'ın Ankara'ya gönderdiği, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığında bulunan ve daha önce istifade edilmemiş raporların Fransa'nın ekonomisini iç ve dış siyasetini ve Türkiye'ye karşı izlediği politikayı yansıtır yansıtmadığı incelenecektir. Bu örnekle, siyasi tarih çalışmalarında diplomat raporlarının önemi değerlendirilecektir. Çalışma, Davaz'ın Paris Büyükelçiliği yıllarıyla sınırlı tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Fransa, Türkiye-Fransa İlişkileri, Diplomat Raporları, Suat Davaz.

Giriş

XX. Yüzyılın başında Avrupa Devletleri arasında sömürgecilik yarışı sürerken, Osmanlı Devleti eski gücünü kaybetmiş durumdaydı. Birliğini gerçekleştiren Almanya hızla sanayileşerek, Asya ve Afrika kıtalarının sömürgecilik amacıyla bölüşülmesi sürecine katılmak niyetindeydi. Ayrıca Almanya ile Fransa arasında 1870 yılında Fransa'nın kaybettiği Alsace-Lorraine bölgesi meselesi de süregeliyordu. Avusturya-Macaristan'ın ise Balkanlara yayılma, Çarlık Rusya'nın değişmeyen Akdeniz'e inme politikası devam ediyordu. Bu süreçte kaçınılmaz olarak menfaat çatışmaları derinleşmişti. Bunun sonucu olarak da 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı çıkmış, Osmanlı Devleti de bu savaşta Almanya tarafında yer almıştı. Barut fıçısı halindeki Avrupa'da savaş büyük bir yıkıma neden olmuştur. Dört yıl süren bu savaşın sonunda Almanya ile birlikte hareket eden Osmanlı Devleti savaştan yenik çıkarken İtilaf Devletleri dâhilinde olan Fransa ise bu savaşın kazananları arasında yerini almıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Fransa'nın temel politikası Almanya karşısındaki avantajlı durumunun sürmesi ve bu ülkeye karşı duyduğu endişeye karşı güvenliğini sağlama politikasıydı. Buradan hareketle Fransa 1925 yılına kadar çeşitli ittifak arayışlarına girerek Belçika ve Polonya gibi devletlerle ittifaklar kurdu. Çekoslovakya, Yugoslavya ve Romanya'yla dayanışma anlaşmaları yaptı. Kendine sorunsuz ve güvenli bir alan yaratmak isteyen Fransa, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra işgal ettiği Anadolu topraklarından da 1921 yılında imzaladığı Ankara Antlaşmasıyla ayrıldı ve kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti ile iyi ilişkiler geliştirmeye özen gösterdi. Fakat Fransa'nın Türkiye'de Osmanlı Devleti'nden kalan çıkarları söz konusuydu ve bu çıkarlardan da kolay vazgeçmek istemiyordu. Genç Türkiye Cumhuriyeti ve Fransa'yı karşı karşıya getiren bu sorunlardan, kapitülasyonlar gibi, bazıları Lozan Barış Antlaşmasıyla bazıları ise bu Antlaşma sonrasına bırakılarak halledilecekti.

Çalışmamızın konusu olan, Suat Davaz'ın büyükelçiliğine rastlayan 1930lu yıllarda Fransa'nın Türkiye'ye karşı tutumunu incelemekten önce, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra iki ülke arasında var olan meseleleri çalışmanın giriş bölümünde incelemeye çalıştık.

Sözü edilen meselelerden biri Fransa'ya Osmanlı Devleti tarafından verilen kapitülasyonlardır. Kapitülasyonlar, genel anlamıyla bir devlet tebaasının başka bir ülkede temin etmiş olduğu haklardır. Osmanlı Devleti, en güçlü olduğu dönemlerden başlayarak, Fransa ve diğer Avrupa Devletlerine hem ticari hem hukuki, dini ve siyasi imtiyazlar tanıyan anlaşmalara imza atmıştır. Osmanlı Devleti gücünü kaybettiğçe de bu anlaşmaların şartları ağırlaşmıştı ve Osmanlı Devleti bu imtiyazları sonlandırmak için 1914 yılında bu imtiyazları tek taraflı olarak kaldırmıştır (Erim, 1953: 6; Bozkurt, 1940:45).

Fakat bu mevzunun anlaşmaya bağlanması Lozan Barış Antlaşması'na kadar mümkün olmayacaktı. Lozan'da Fransa ve diğer Avrupa Devletleri ile görüşülen sorunlar arasında olan kapitülasyonlar Lozan'da Türk tarafının ödün vermeyerek sonlandırmak istediği konuların başında geliyordu. Fransa, görüşmeler esnasında borçlar ve kapitülasyonlar konusunda en sert tutum sergileyen devletlerden biri olmuştu (Meray, 1972: 68; Dışişleri Bakanlığı, 1973: 54., Bilsel, 1998: 87).¹ Fakat Fransa'nın barış görüşmelerinde devamı konusunda ısrar ettiği kapitülasyonlar, Lozan Anlaşması ile kaldırılacaktı (Reşid, 1930: 81-96).

Fransızlar, Osmanlı Devleti tarafından kendilerine verilen kapitülasyonlar bünyesinde kendi kültürlerini yaymak, dinlerini yaşatmak amacıyla Osmanlı Devleti sınırlarında XVI. yüzyıldan

¹ Tartışmalar için ayrıca Sonyel, 1974: 41-116; Bayur, 1995: 86 tarafından yapılan çalışmalara bakılabilir.

itibaren misyoner okulları açmaya başlamışlardır. Katolik Kilisesi'nin de desteğiyle bu okullar, diğer dini azınlıkların okulları gibi Osmanlı Devleti zayıfladıkça sayılarını arttırarak faaliyetlerine devam etmiş ve 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'yle de resmen tanınmışlardır (Timur, 1945, s. 275; Sezer, 1999, s. 56).² Fakat Osmanlı Devleti bünyesinde faaliyet gösteren yabancı okulların sayısı her yıl artmıştır. Örneğin, 1914 yılında eğitim işlerinin yanında siyasi faaliyetlere de girişen Fransız okulları sayısı 500'e ulaşmıştır (Unat, 1964: 28; Akyüz, 2007: 156).

Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti kapitülasyonları tek taraflı fesih ederken sözü edilen, yabancı okulları da kapatmıştır. Fakat savaş sonrasında imzalanan Mondros Mütarekesi sonrasında Fransız Hükümeti, kendi okullarının bir kısmını Anadolu'da yeniden faaliyete geçmiştir. Fakat Türkiye Cumhuriyeti kurulup Tevhid-i Tedrisat Kanunu³ ile eğitim birliği (Genç, 2005: 18) sağlanmasıyla milli eğitim şuurundan ödün verilmemiştir.

Lozan Barış Antlaşması'nda görüşülen yabancı okullar konusu, verilen karar doğrultusunda Türkiye Cumhuriyeti tarafından şartlı şekilde tanınmıştır. Türkiye'nin menfaatlerine ters düşmemek, Türk kanunlarına uymak, kültür derslerinin Türk öğretmenler tarafından verilmesini kabul etmek ve okullarda herhangi bir dini sembol kullanılmaması gibi şartları yerine getiren okulların varlığına izin verilmiştir. Fakat Türkiye Cumhuriyeti, bu şartlara uymayan okullara karşı katı bir tutum izlemiş ve millî menfaatlerden ödün vermemiştir, bu siyasetin sonucu olarak da, kurallara uymayan Fransız okullarının büyük çoğunluğu kapatılmıştır (Akyüz, 2007: 158).

Kapitülasyonlar ve Anadolu'daki Fransız okulları gibi Osmanlı Devleti'nden, Türkiye Cumhuriyeti'ne kalmış olan Fransa ile olan meselelerinden biri de Osmanlı Devleti döneminde Fransa'dan alınan borçlardır (Yeniay, 1964: 65; Pamuk, 2003: 82.; Lewis, 1984; Ortaylı, 2006: 21). Lozan Barış görüşmelerinde Osmanlı Devleti'nin Fransa ve diğer devletlere olan borçları görüşülerek, devlet tahvilleri ile alakalı borçların karşılanması konusunda borç tahvillerinin sahipleri ile Türk Hükümeti'nin görüşerek anlaşması karara bağlanmıştır (Meray, 1972: 323; Toprak, 1998: 189-240; Tezel, 1982: 82; Tabakoğlu, 2000: 76). Buna göre 1925 yılında başta Fransa olmak üzere borçlu olunan diğer devletlerle müzakereler başlamıştır. Bu müzakerelerde Fransa uzlaşmadan yana tavır sergilememiş⁴ olsa da 13 Haziran 1928'e kadar süren bu görüşmeler neticesinde borçlar konusunda alacaklı devletlerle anlaşmalar imzalanmıştır (Armaoğlu, 1998: 324).

Türkiye Osmanlı borçlarının 17 Ekim 1912 tarihi öncesine ait olan kısmının %62.23'ünü, bu tarihten sonraya ait olan borçların ise %73.53'ünü ödemeyi taahhüt etmiş, geri kalan miktarın ise Osmanlı Devleti içinden çıkan 15 yeni devlet tarafından ödenmesi kararlaştırılmıştır. Böylece 1929 yılından başlayarak, Türkiye borçların tamamı olan 129.604.910 TL'nin 82.456.337'sini ödemeyi kabul etmiştir (Yılmaz, 2003: 313). Fakat 1929 yılında Dünya Ekonomik Buhranı çıkmış, bundan etkilenen Türk ekonomisi borçlarını ödemekte zorlanmıştır.

Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Herbert Hoover'ın kendi adıyla anılan Hoover Moratoryumunun ilan etmesi ile bu borçların ödenmesinin ertelenmesini talep etmiştir. Bunun üzerine, 22 Nisan 1933 tarihinde Paris'te imzalanan anlaşmayla ödemeler düzenlenmiştir. TBMM'nin onaylamasını takip eden ay içinde borç ödemesi yeniden başlamış ve ödemelerin yapılandırılmasıyla Türkiye borçlarını zamanında ödemeye gayret göstermiş, böylece borçların son taksiti de 1954 tarihinde ödenerek konu kapanmıştır (Yılmaz, 2003: 313).

² Maarif Nizamnamesi Metni için Bkz. Düstur, Birinci Tertip, C. 2: 204.

³ Kanun Metni için Bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi* (t.y., s. 26.27). Ayrıca ayrıntılı bilgi için Bkz. Sungu, 1938: 397-431

⁴ Aynı dönemde Fransa'ya karşı olan borçlar konusunda sorun yaşayan tek devlet Türkiye değildir. Sovyet Rusya da Fransa'dan aldığı borçları ödemek konusunda bu devletle görüşmelere başlamıştır. 1927 yılında Rusya'nın Fransa'ya olan borçlarını görüşmek üzere Paris'te bir konferans toplanmış. Bu konferansta Fransız Hükümeti'nin Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı tutumunda olduğu gibi meselenin hakkaniyet kuralları içinde halledilmesi yönünde bir politika izlememesinden dolayı görüşmeler sık sık kesilmiş. İlişkiler kopma noktasına gelince Fransa borçlar konusunda Rusya'ya anlaşmak zorunda kalmıştır.

İki ülke arasında borçlar konusu devam ederken süregelen başka bir konu da imtiyazı Fransa'da olan demiryollarının tüm demiryollarını devletleştirme politikası kapsamında satın alınmak istenmesiydi. Osmanlı Devleti'nin demiryollarının yapım işlerinin yüzde 70'i yabancı devletlerin elindeydi, bu yüzde 70'in içinde Fransız şirketlerinin yüzde 21'lik payı bulunuyordu (Müderrişoğlu, 1990: 88). Ayrıca bu yabancı şirketlere Osmanlı Devleti demiryolu işletmesinden kâr garantisi vermişti (Toprak, 2003: 10-11; Quataert, 1985: 1630-1653). Cumhuriyet'in kurulmasından sonra, demiryolların yapım ve işletmesi konusunda millileştirme politikası uygulanmıştır.

Özellikle, Fransızların elinde bulunan Adana-Mersin demiryolu işletme hakkı konusu, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'nin Fransa ile arasında çözmesi gereken konulardan biri olmuştur. Bağdat demiryolu hattı içinde bulunan Adana-Mersin demiryolları, Güney Anadolu Bölgesi, Birinci Dünya Savaşı'nda Fransa işgaline uğradıktan sonra Fransız demiryolu şirketleri tarafından işletilmiştir. 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara Anlaşması imzalandıktan sonra Konya-Pozantı kısmı Türkiye'nin işletmesine bırakılırken, Pozantı'dan sonraki kısım Fransızlar tarafından kurulacak bir şirket tarafından işletilmesi konusunda anlaşma sağlanmıştır. Bunun üzerine birçok Fransız şirket ve bankasının katılımıyla Kilikya Şimal-i Suriye Demiryolları şirketi kurulmuş, şirket daha sonra Bozantı-Alep-Nissibin et Prplongemens adını almıştır (Yakup, 1933: 465-466).

Cumhuriyet Hükümeti'nin uyguladığı demiryollarını millileştirme politikası kapsamında 22 Haziran 1929 tarihinde Fransızlarla yeni bir anlaşma yapılarak, Mersin-Tarsus-Adana hattı Fransa'dan satın alınmak suretiyle millileştirilmiştir. 27 Ekim 1932 tarihinde de Adana'dan sonraki hattın Türkiye sınırında kalan kısmı için sözleşme imzalanmış ve bu sözleşmeye göre Adana-Fevzi Paşa bölümü 6 ay içinde Türk Hükümeti'ne devredilecekti (Anonim, 1933: 4-5; Tekeli & İlkin, 1985: 2758-2768).

27 Nisan 1933 tarihine gelindiğinde ise bu hat tamamen Türkiye Cumhuriyeti'ne teslim edilmiş, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasından sonra da Hatay toprakları içinde kalan kısım millileştirilmiştir. Böylece Türkiye ve Fransa arasındaki demiryolları meselesi kapanmıştır.

İki ülkeyi meşgul eden bir başka konu ise Türk-Suriye sınırı idi. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa, Suriye'de manda yönetimi kurmuş ve Türklerin çoğunluğu oluşturduğu İskenderun Sancağına da 1921 yılında imzalanan Ankara Antlaşması kapsamında bazı özel haklar vermişti; böylece Hatay, Misak-ı Milli'ye de ters düşmek suretiyle Türk sınırının dışında kalmıştır. Lozan Barış Antlaşması'nda görüşülecek olan Türk-Suriye sınırı tespiti için anlaşmayı takip eden bir ay içinde bir komisyon kurulacak ve kesin sınır bu komisyon tarafından belirlenecekti (Soysal, 2000, s.281). Fakat Fransa bu konuda Türkiye'yi oyalayıcı tutum sergilemiş, komisyonun kurulmasına 30 Mayıs 1925 tarihinde karar verilerek çalışmalara başlaması Eylül ayını bulmuştu (Esmer, 1944, s. 34).

Çalışmalar sonucunda ve 18 Şubat 1926 tarihinde iki ülke arasında Türk-Suriye sınırı konusunda bir sözleşme parafe edilecekti. Sınır tespiti konusunda anlaşmanın imzalanması için Fransa Türkiye'nin İngiltere ile olan Musul Meselesi'nin kapanmasını bekleyecek ve sözü edilen anlaşmanın imzalanması 5 Haziran 1926'yı bulacaktı (Gönlübol, 1989: 87). Fakat Türkiye-Suriye sınırı meselesi bu anlaşmayla kapanmayacak, uygulamada çıkan çeşitli sorunlar nedeniyle 22 ve 29 Haziran 1929'da Ankara'da, 3 Mayıs 1930'da da Halep'te sınır konusu üzerine ayrı protokoller yapılacaktı.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye ve Fransa arasındaki konulardan biri de bir vapur kazası sonrasında gelişen dava sürecidir. Kabotaj kanunun kabul edilmesinden sonra ticaret filosunu da güçlendiren Türkiye Cumhuriyeti'nin ticari vapurlarından biri Bozkurt vapuruydu. Bozkurt vapuru ile Lotus adındaki Fransız posta vapuru 12 Ağustos 1926 günü Adalar Denizinde, Sığır açıklarında çarpıştılar ve bu çarpışma sonunda Bozkurt vapuru battı. 8 Türk de bu deniz kazasında gemi ile birlikte sulara gömüldüler. Bozkurt'un kaptanı Hasan Kaptan kurtulanlar arasındaydı. Lotus gemisi

İstanbul'a gelince kaptanı olan Jean Demons ile Hasan Kaptan tutuklandılar. Kaza hakkında İstanbul Savcılığı kovuşturma başlattı (Tezcan, 1994: 269-274; Balcıoğlu, 2003: 12).

Fransız Hükümeti, Türk mahkemelerinin bu davaya bakamayacağını, yetkili mahkemenin Fransız mahkemesi olduğunu ileri sürdü. Türkiye ise bu durum karşısında, Milletlerarası Adalet Divanına başvuruldu. Çözüme bağlanması istenilen anlaşmazlık şuydu:

“Türkiye, Fransız kaptan Jean Demons hakkında kovuşturma açmakla milletlerarası hukuka aykırı bir davranışta bulunmuş mudur, bulunmamış mıdır?” Fransız mahkemesi açık denizlerde işlenen suçlarda suçu işleyen geminin devletini, yani bu olayda Fransa'yı yetkili görüyordu (Erim, 1953: 53). Lahey'de toplanan Milletlerarası Adalet Divanı 12 Ekim 1926 gününde, Fransa'nın ileri sürdüğü tezin zorunlu ve kesin bir kural olmadığına, ayrıca zarar gören gemi Türk bayrağı taşıdığından Türk mahkemelerinin kovuşturma yapabileceğine karar verdi. 12 kişilik kurulda oylar 6'ya karşı 6 olarak belirmişti. Fakat Divan Başkanı'nın görüşü Türk tezinden yana olduğundan davayı Türk tarafı kazanmış oluyordu (İşıtman, 1944; Anonim, 1944: 49-68; Yamakoğlu, 1987: 33).

Görüldüğü gibi Fransa'nın Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonraki yıllarda bu ülkeye karşı tutumunu genellikle Osmanlı Devleti döneminden kalan meseleler belirlemişti. Fakat bu mesellerin çoğu Türkiye Cumhuriyeti, Milletler Cemiyeti'ne üye olmadan önce çözüme kavuşmuştu. İki ülke arasında bundan sonra ilişkileri daha çok uluslararası konjonktür belirleyecekti.

Suat Davaz'ın Türkiye'nin Paris Büyükelçiliği Dönemi

İki dünya savaşı arasında Versay'da kendi lehine elde ettiği durumu Almanya'ya karşı çeşitli ödünler vererek de olsa korumaya çalışan Fransa ile barışçı politikadan yana olan Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı temel bir konu yoktu. Lozan Antlaşması'ndan kalan sorunlar da çözüme ulaştıktan sonra Türk-Fransız ilişkilerinde Hatay meselesi gündeme gelene kadar nispeten sorunsuz bir dönem yaşanmıştır. Türkiye, Cumhuriyet'in ilk yıllarında temelde bir çatışması olmadığı Fransa'ya karşı özenli bir diplomasi sergilemiş ve en deneyimli diplomatlarını Paris'e büyükelçi olarak atamıştır. Örneğin Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Mustafa Kemal Atatürk'ün güvendiği deneyimli bir siyasetçi Ali Fethi Okyar ve senelerini Türk diplomasisine vermiş olan Münir Ertegün Türkiye Cumhuriyeti'nin Paris Büyükelçisi olarak görev yapmışlardır.

Bu isimlerden sonra 1932 yılında, çalışmada raporlarından yararlanacağımız Suat Davaz, Türkiye'nin Paris Büyükelçisi olarak atanacaktı. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı (BCA 30.18.1.1/ 3. 21. 6.) olan Suat Davaz⁵ deneyimli bir diplomat olarak Osmanlı Devleti'ne uzun yıllar hizmet etmiştir. Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte Türkiye'nin Roma Büyükelçiliği'ne atanmıştır. Roma'da 9 yıl görev yapan Davaz, ülkesi adına önemli görevler icra etmiştir (BCA 30.18.1.1/ 7.22.1). Örneğin İtalya, Arjantin, Şili, Brezilya, Uruguay ve Kolombiya ile dostluk anlaşmaları Suat Bey'e verilen vekâletle gerçekleştirilmiştir (Anlaşmaların arşiv belgeleri sırayla; BCA 30.18.1.1/ 22.80.1, BCA 30.18.1.2/1.3.16, BCA 30.18.1.2/ 1.13.12).

2 Haziran'da (BCA 30.18.1./ 229.43.14) göreve başlayacak olan Davaz'ın, Paris'e atandıktan sonraki ilk icraatı Fransa ile Paris'te yapılan dostluk, uzlaşma ve hakem anlaşmasının teatisi için çaba harcamak olmuştur (BCA 30.18.1/ 236.32.1). 1934 yılında, Fransa'da bakalorya sınavları için mecburi olan yabancı diller arasına Türkçe'nin de konulması hakkında sözleşmede Türkiye'yi temsil etmiş, aynı yıl içinde Fransızlarla Paris'te Türkiye Cumhuriyeti adına modüs

⁵ Konya Defterdarı Ahmet Muhtar Bey'in oğludur. 1888 yılında girdiği Galatasaray Sultanisi'ni birincilikle bitirmiş ardından hukuk eğitimi almıştır. 1900 yılında Hariciye Nezareti'nde hukuk müşavirliği ve Ticaret Müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur. Milli Mücadele döneminde Ankara'ya gelmiş, 30 Nisan 1921 günü Hariciye Vekâleti Müsteşarlığı'na atanmıştır ve Ankara Hükümetinin ilk dışişleri bakanlığı müsteşarı olmuştur (BCA 30.18.1/13.21.6). Babiali İstişare Odası muavinliği görevini yaptığı dönemde basın yayın çalışmalarıyla da ilgilenen Suat Bey, Mehmet Salih'in sorumlu müdürlüğünü ve başyazarlığını üstlendiği İstişare adında bir dergi çıkarmıştır.

vivendi⁶ imzalamıştır (BCA 30.18.1/ 248.70.12). 1935 yılında Fransa ile hazırlanmış olan ticaret anlaşmasını, 1936 yılında da Arjantin ile yapılan ticaret anlaşmalarını imza yetkisi almıştır (BCA 30.18.1/ 263.26.10).

Ayrıca, Suat Davaz, Türkiye Cumhuriyeti adına, çeşitli uluslararası komisyonlara da katılmıştır. 22 Haziran 1936 tarihinde Montrö'de toplanan Boğazlar Konferansı'nda dönemin Londra Büyükelçisi Fethi Okyar ile birlikte ülkesini temsil etmiş (BCA 30.18.1/266.51.13), Duyun-u Umumiye'nin taksitlerin ödenmesi hakkındaki görüşmelerde heyette yer almış (BCA 30.18.1/28.33.86) ve Türkiye ve Suriye arasındaki toprak konuları ile ilgili görüşmeler de Türkiye adına Büyükelçi Davaz tarafından gerçekleştirilmiştir (BCA 30.18.1/287.70.20). 1938 yılında Paris'teki görevinin sona ermesiyle, Tahran büyükelçiliğine tayini çıkan Davaz, Paris'ten ayrılırken kendisini yolcu etmeye gelen protokol görevlileri ve halka kariyerinin en güzel günlerini Paris'te yaşadığını ve bu şehirle kurduğu bağları koruyacağını söylemiştir ("L'ambassadeur Turc Quitte Son Poste", 1939: 7). Davaz'a ayrıca Fransız Hükümeti tarafından, Fransız Devlet Nişanı'na layık görülmüş (Correspondent D'orient, 1939: 338). Aradan iki yıl geçtikten sonra Tahran büyükelçiliği sırasında, görevi başında 1941 yılında vefat etmiştir. Davaz, İstiklal madalyası sahibi önemli diplomatlardandır (Şimşir, 1996: 204; Soysal, 1999: 127).

Suat Davaz'ın Paris'teki görevi süresince, Fransa başbakanları, dışişleri bakanları ile çok sayıda görüşmeleri olmuştur. Bu görüşmelerden çıkan sonuçları ve izlenimlerini ve basında çıkan önemli gördüğü haberleri, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'na göndermiştir. Davaz, Ankara'ya toplamda bu süre zarfında 38 adet rapor göndermiştir. Bu raporları gönderiliş yıllarına göre ayırırsak en çok rapor gönderilen yıl 10 raporla 1933'tür. En az rapor gönderilen yıl ise 2 raporla 1932 yılıdır. Davaz'ın göreve başladığı ilk yıllarda raporlar genellikle Fransa iç siyaseti ve ekonomisi üzerinedir. Fakat özellikle 1933-1934 yıllarından sonra Fransa'nın Almanya ve İtalya ile ilişkileri, müttefik arayışları, Türkiye'ye karşı tutumu raporlarının genelini oluşturmaktadır. Siyasi tarih çalışmalarında birincil kaynak olması açısından diplomat raporları önemli arşiv belgeleridir. Elimizde Suat Davaz'a ait yayınlanmış anıları yoktur. Avrupa ve Amerika'da diplomatlar arasında anılarını yayınlama geleneği sık karşılaşılr fakat Türk diplomatların, ya devletçilik geleneğini sürdürmek ya da kişisel nedenlerle anılarını yayınlamaları yaygın değildir. Türkiye'de bu alanda bulunan kaynak eksikliğini büyükelçilerin görevde bulundukları süre zarfında Türkiye'ye gönderdikleri raporlarından faydalanılabilir fikrinden yola çıkılarak bu araştırmaya başlanmıştır. Sürekli yenilenme gerektiren siyasi tarih metodolojisi içinde diplomat raporları devlet odaklılığı da göz önünde bulundurulmak suretiyle siyasi tarih yazıcılığında kullanımında işlenen süreçle alakalı ne gibi bilgilere ulaşılacağı incelenecaktır.

Suat Davaz'ın Raporlarına Göre Ekonomik Buhran Döneminde Fransa

Çalışmamızın bu bölümünde, Suat Davaz'ın büyükelçiliği döneminde hazırladığı raporlardan faydalanarak, Fransa'nın siyasal ve ekonomik durumunu incelemeye çalışacağız. Davaz'ın Paris'te bulunduğu yıllar Dünya Ekonomik Buhranının tüm Avrupa'yı etkilediği döneme denk gelmiştir. Ayrıca ülkede iki dünya savaşı arasındaki dönemde iç siyasette de istikrar mevcut değildi. Dünya Ekonomik Buhranı öncesinde ve sonrasında ülkede iki yılda seçimler yenileniyor yönetimde süreklilik sağlanamıyordu. Bir taraftan da Fransa da diğer Avrupa devletleri gibi ekonomik krizden etkileniyordu. Dünya Ekonomik Buhranında Fransa'nın durumunu Suat Davaz'dan önce Paris Büyükelçiliği görevinde bulunan Münir Bey şu cümlelerle anlatmıştır;

"1929 buhranı Fransa'yı 1930larda derinden etkiledi, üretim fiyatları düştü, enflasyon, işsizlik ve istikrarsızlık Fransa'yı etkisi altına aldı. Bu bunalım döneminde hükümetin uyguladığı sıkı para politikasıyla Fransız Frangı'nın değerini düşürmeme gayretleri de bütçe dengesi politikası da başarıya ulaşmadı. Özellikle Almanya'da ortaya çıkan nakit para

⁶ Bir devletin diğer bir devlete kesin anlaşma yapıncaya kadar aralarında kararlaştırdıkları geçici hükümler.

bulma zorluğu İngiltere'ye de sıçramıştı. İngiliz altınının tahvil değerini olumsuz etkileyen buhran, Fransa piyasasını da 6 aylık bir süre içinde belirgin bir şekilde etkilemiştir. Çıkarılan fiyat çizelgesine göre bazı mallarda bu süre zarfında yüzde 90'lık bir fiyat artışı gözlenmiştir. Bank de France'ın hisse senedi yüzde 38 düşmüş, kredi nasyonal ve Bank Osmani gibi bazı Fransız bankalarının tahvilleri ise yüzde 84 ile yüzde 58 nispetinde düşüşe uğramıştır. Her ne kadar bazı değerlerdeki düşüş kendi özel sebeplerine dayansa da Fransız borsasındaki genel düşünün nedeni doğrudan doğruya piyasadaki endişe ve mali buhranın Fransa'ya sirayet etme ihtimalinden kaynaklanmaktaydı.” (BCA 30.10.00/ 244. 650. 5.1).

Münir Bey'in Fransa ekonomisi ile ilgili değerlendirmesinde üzerinde durduğu sıkı para politikasından Pierre Villa “France in the Early Depression of the Thirties” adlı eserinde söz etmiştir. Villa'e göre ise Fransız ekonomisi 1926.1933 yıllarında iki temel doktrine göre şekillenmiştir. Birincisi, bütçe dengesi oluşturmak, diğeri ise kredi maliyetini sabit tutmaktır. Bu dönemde Wicksellian'ın faiz oranı teorisine göre uzun vadeli faiz oranları belirlenip uygulanıyordu. Fransız ekonomisinin, kendini kısıtlayıcı ekonomik programı 1931'e kadar Fransız ekonomisini krizden korumaya yetmiş olsa da 1933'ten sonra İngiltere ve Almanya'nın yakaladığı ekonomik canlılığa erişmemesinde de bu politikanın payı vardır. Çünkü Villa'e göre Fransa'da iktisadi otarşı bilinçsizce uygulanıyordu. Özellikle bütçe açığının istenmemesi, altın standardında uygulanan yanlış politikalar Fransa'nın krizle baş etmesini zorlaştırıyordu (Villa, 1996: 140).

Münir Bey'den sonra Paris'in Türkiye Büyükelçiliğine atan Suat Davaz'ın ilk raporu Fransız ekonomisi ile ilgili bir değerlendirmedir. Raporda, 1929'dan başlayarak üç yıllık ağustos ayları dış ticaret rakamları verilmiştir. Davaz'a göre kriz Fransa'yı geç etkilemiştir. Davaz'ın verdiği rakamlara göre, 1929 yılı 3.8 milyon, 1930 yılı 3.1 milyon ve 1931 yılı 2.3 milyon Fransız francı ile belirgin bir düşüş görülmektedir ki bu da gelecek için endişe yaratmaktaydı. İşsizlik de Fransa'da bu dönemde başka bir sorun teşkil ediyordu. İktidar verilerine göre işsiz sayısı 39.369 kişi idi. Fakat muhalefet bu sayının sadece kayıtlı ve belediye sandıklarından yardım görenlerin olduğunu iddia etmekte ve tam işsizlerin 150000, kısmen işsizlerin ise 2,5 milyon kişi olduğunu savunmaktadır (BCA 30.10.00/244. 650. 5.2).

Davaz'ın Paris'ten Türk Dışişleri Bakanlığı'na ilk raporu da Münir Bey'in raporu gibi isabetlidir. 1929, 1930 yıllarında Fransa, krizden etkilenmemiş olsa da 1931 yılında Fransa'nın dış ticaret rakamlarında büyük bir düşüş yaşamıştır. Bu anlamda Fransa'nın yaşadığı kriz, İngiltere ve Almanya'dan farklı bir seyir takip etmiştir. Krizin etkileri Fransa'da daha geç başlayacak daha uzun vadeli olacaktır. Paul Beaudry, bu durumu Fransa'nın yaşadığı krizin Avrupa ülkelerinden daha çok Amerika Birleşik Devletleri'nin depresyonu ile benzerlikleriyle açıklamaktadır. Beaudry, İki ülke piyasalarındaki benzerlikleri saptadığı, “The French Depression in the 1930s” başlıklı çalışmada, iki ülkenin de kriz öncesinde altın rezervi konusunda ısrarcı olmaları, İngiltere ve Almanya'ya göre, iki ülkenin çalışma saatlerinin ve yatırımının az olmasının da krizin etkileri bağlamında iki ülke arasında benzerlikler taşıdığının altını çizmiştir (Beaudry, 2002: 73–99).

Davaz raporlarında sadece Kara Perşembe'nin etkileri ile uğraşan Fransa ekonomisiyle ilgili bilgi vermemiş aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'na ülkedeki siyasi istikrarsızlıkları konu alan raporlar da göndermiştir. Fransa siyasetiyle ilgili 1932 yılında gönderdiği rapora göre, Mayıs ayında genel seçimler yapılmış ve bu seçimlerin sonucunda Emille Herriot başkanlığında radikal sosyalistler ve sosyalistlerden oluşan bir sol kabine iş başına geçmişti ve bu dönemde Fransa'da siyasi bir skandal patlak verecekti (BCA, 30.10. 00/ 245. 65.3).⁷

⁷ 5 Mayıs 1932 seçimlerinden sonra kurulan Herriot hükümetinin ardından Paul Boncour hükümeti kurulmuş ardından Edouard Daladier kabinesi Fransa'nın içinde bulunduğu mali zorluğu aşamaya 23 Ekim 1933 tarihinde istifa edecekti. Yerine kurulacak olan Sarraut kabinesi de ekonomik ve siyasi istikrarsızlığa bir çözüm bulamayacaktı (Roberts, 2009: 654).

Stravisky⁸ skandalı adıyla bilinen bir yolsuzluk (Shamir, 1989: 76), Labbe ve Laforcade adlı iki Fransız kambiyo ajansının adının karıştığı 13 milyon franklık bir yolsuzluk açığa çıkmasıyla başlayacaktı. Yolsuzluk yaptığı kanıtlanan Stravisky, hapse mahkûm olmuşsa da önemli sağlık sorunları olduğunu belgeleyerek hapishaneden çıkmıştır. Serbest kalan Stravisky hapse girmeden önce Kredit Municipal Bayonne adlı bir şirket kurmuş ve bu şirket adına bonolar çıkartmıştır. Aslında bonoların çalıntı ve sahte elmaslar karşılığında piyasaya sürüldüğü ortaya çıkmış, 21 Aralık 1933 tarihinde şirketin bonolarına devlet el koymuş senet koçanları üzerindeki numaraların karşılaştırılmasıyla yolsuzluk ortaya çıkarılmış, 180 milyon franka varan senetlerin karşılıksız olduğu anlaşıncı Stravisky intihar etmiştir (Fransa Skandalı, Milliyet, 15.04. 1976: 1).

Davaz'ın raporundan anlaşıldığına göre, skandalın ardından zaten süregelmekte olan istikrarsızlık Fransa'da büyük boyutlara ulaşmış mecliste iktidar-muhalefet çatışması kaçınılmaz hale gelmişti. Özellikle dönemin Maliye Bakanı Raynaldy eleştirilerin hedefi olmuş hatta 19 Ocak 1934 tarihinde Emille Herriot, Maliye Bakanı'nı skandalın hayali ortağı olmakla suçlamıştır. Bu suçlamaların ardından Maliye Bakanı Raynaldy istifa edecek ve mevcut Chautemps hükümeti düşecekti.⁹ Fakat hükümetin düşmesi de olayları dindirmeyecek, 23 Ocak tarihinde dernekler, siyasi kuruluşlar sokağa dökülecek ve Fransa bir iç savaşın eşiğine gelecekti.

Düşen hükümetin yerine Radikal Parti'den Eduard Daladier hükümeti kuracak, fakat bu hükümet de olayların yatışmasını sağlayamayacaktı. 30 Ocak'ta başbakanlığa atanan Daladier geniş çoğunluğa dayanan bir hükümet kurmak için çaba gösterse de başarılı olamayacak ve merkez.sol bir hükümet modelinde karar kılınacaktı (Milliyet, 16. 04. 1976: 1).

Türk Büyükelçisinin raporlarında söz ettiği gibi, 1934 kışı Paris için çalkantılı geçmeye devam edecek, 6 Şubat tarihinde Fransa'nın her bölgesinde genel grev yapılacaktı. Fransa sokakları bu tarihlerde kanlı olaylara sahne olacak, bu olaylarda 15 kişi hayatını kaybederken 1.435 kişi de yaralanacaktı. Bu grevden bir gün sonra da iktidarda olan Daladier istifasını vermek zorunda kalacaktı. Sol partilerin iktidarı terk etmesinden sonra geniş tabanlı Doumergue hükümeti kurulmuşsa da bu hükümetin de ömrü fazla olmamış ve iç siyaset istikrarsızlığı Fransa'da devam etmişti (Roberts, 2009: 654). Bir taraftan bu eylemler bir taraftan tüm Avrupa'da olduğu gibi Fransa'da da Dünya Ekonomik Buhranının etkisiyle demokrasi ve liberal politikalar gerileyerek, baskıcı politikalar uygulanır hale gelmişti.

1935 yılına gelindiğinde ise Fransa'da Laval hükümeti kuracaktı (Shamir, 1989: 77) ve bu hükümet 16 Temmuz tarihinden başlayarak ekonomik kalkınmayı sağlamak amacıyla Decrets Loislar çıkararak ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıyla mücadele etmeye çalışacaktı. Suat Davaz, Laval Hükümeti ve hükümetin ekonomi politikasını kapsayan bir rapor gönderecekti, bu rapora göre;

"Parlamentodan aldığı olağanüstü yetkiye dayanan hükümet küçük tasarruflar ve büyük burjuvalar yurdu olan Fransa'da hayatın her alanına dokunan ve her vatandaştan fedakârlık isteyen kararnameler dizisiyle ekonomiyi düzeltmeyi amaçlamıştı. Hatta Fransız ihtilalinden beri hiçbir suretle dokunulmayan devlet rantının bile yüzde 10 indirilmesi zaruretini bile görmüştü. Milli parayı muhakkak bir düşüşten kurtarmak ve bunun için de devlet bütçesinden azami ve radikal bir tasarruf etmek için memur maaşlarında kesintiye gidilmesiyle başlanmıştı. 8000 frank aylığı olan memurdan %3, 1000 Frank aylık alan bir memurdan %5

⁸ Stravisky, 1886 yılında Ukrayna'nın Slobodka kentinde doğmuş, Rus asıllı babasının 1900 yılında Fransa'ya yerleşmesiyle Fransa vatandaşlığına geçmiştir. On altı yaşından başlayarak ticaretle ilgilenen genç yaşından itibaren çeşitli suçlara karışan Stravisky 1920lerde sanayi, ithalat, ihracatla uğraşmıştır gazetelere ortak olmuş, uluslararası buğday ticareti yapmış, silah ve cephane alım-satımı ile ilgilenmiş, gazino ve tiyatro işletmiş, sigorta şirketi, rehin sandıkları kurmuş ve bu dönemde adı sahte çek olaylarına karışmıştır (Fransa'da Siyasi Durum, Milliyet, 15. 04. 1976: 1)

⁹ Detaylı bilgi için 25.10.1934 tarihli Büyükelçilik Raporuna Bkz. (BCA 30.10.00 / 245 . 653. 5).

bu miktarın üstünde aylığı olanlardan ise %10 nispetinde bir kesinti öngörülmüştü. Bunun yanında diğer bir düzenleme de sanayi kuruluşlarından alınan verginin arttırılması olmuştur.” (BCA 30.10.00/ 245. 654. 7.1). Bunların yanında devletin sosyal sigorta için yaptığı yardımdan eski muhariplere verilen aylıklara kadar her alanda kesintiye gidilmiştir.”

Rapora göre Stavisky skandalından ders alan Laval hükümeti ulusal tasarrufu korumak amacı ile mali mesuliyet, mali devlet kontrolü gibi konularda bulunan cezai hükümlerin hukuki boşluklarını da dolduracak mahiyette kararname çıkarmıştır.¹⁰ Hükümet ayrıca işsizliği azaltmak amacıyla Fransa'nın her bölgesinde büyük bayındırlık işlerine girişecekti, devlet bu konudaki faaliyetler için kendi hesabına 1 milyar frank tahsis etmişti. Sadece kamu alanında değil özel sektöre de işsizliği azaltacak girişimlerde bulunmaları için borçlanmayı kolaylaştıracak kararname çıkarılmıştı. Ayrıca dış ticaretin özendirilmesi için gümrük düzenlemelerine gidilmişti (BCA 30.10.00/ 245. 654.7.2).

Fakat tüm bu düzenlemeler 1932'den sonra kendini ülkenin her alanında hissettiren ekonomik krizi düzeltmekte yeterli olmayacaktı. 1936 yılında genel seçimler yapılacak ve Laval hükümeti de düşecekti. Büyükelçi Suat Davaz, bu seçimlerle ilgili de bir rapor hazırlamıştır;

“1935 yılında merkez ve sol partiler, sosyalistler, komünistler ve radikallerden oluşan ittifak Yahudi asıllı Leon Blum'un liderliğinde birleşerek Halk Cephesini (Front Populaire) oluşturdular ve bu ittifak 1936 seçimlerinin mutlak galibi oldu. Mecliste komünistlerin temsili yüzde 10'dan 76'ya yükselmişti. Komünistler, 1932 yılındaki seçimlerde 796.000 oy almış, 1936 yılında ise 1.500.000 oy alarak mecliste 60 sandalye elde etmişlerdi.” (BCA 30 10. 00/ 245. 654. 7.2).

Davaz'dan ayrıntılarını öğrendiğimiz seçim, sonraki yıllarda siyasi tarih araştırmalarında yerini alacaktı. Bu seçimden sonra, Fransa'da sosyalistler ise ilk defa meclisin en büyük partisi durumuna gelmişlerdi. Sosyalist ve komünist partilerdeki bu yükselme sadece Fransa'da değil Danimarka, Norveç, İsveç, Finlandiya'da da göze çarparken, İsviçre'de bu partiler gerilemiş İngiltere'de ise durağan kalmıştır. Ekonomik bunalımın sorumluluğunu ve suçunu kapitalizme yükleyen kanı nedeniyle sol partilerdeki yükseliş bazı ülkelerde köktenci, radikal bir evrimle yaşayacak ve bazı ülkelerde faşist yönetimlere ivme gösterecekti (Roberts, 2009, s. 648.).

Davaz'ın Fransa'daki durum ile ilgili analizleri Avrupa siyasi tarih çalışmalarıyla uyum içindedir. Davaz'a göre, Avrupa'daki sol partilerin genel seyriyle uyumlu olarak Fransa'da kurulan Halk cephesi ve lideri Blum, Rusya'daki rejimin ihracı endişesinden dolayı, sosyalist politikalarından çok reformculuğa ağırlık verecekti. Blum, var olan ekonomik krizle mücadele etmek için bir dizi önlem alacak ve sıkı bir ekonomik program uygulamaya çalışacaktı. Fakat Fransa'nın genelinde otomobil fabrikalarında, çikolata, matbaa, inşaat sektöründe kısaca üretim olan her alanda grevler görüldü, halk cephesini oluşturarak hükümete kuran partiler de ekonomi programından memnun olmadılar. Bu dönemde Fransa merkez bankası millileştirmek, buğday ofisi kurmak gibi popülist uygulamalar yapsa da başarılı olamadı. Sürüp giden grevler üretimi gittikçe düşürdü, sermaye ülkede tutunamadı ve Fransız Frank'ı devalüe oldu (BCA 30.10.00/245. 654.7.2).

Davaz'ın raporundan çıkardığımız sonuç, Avrupa'yı şekillendiren “kıvılcık korku”, sermayenin dışarı kaçması endişesi, orta sınıfı temsil eden Radikalleri rahatsız etmeme isteği gibi nedenlerle sosyalist politikadan daha çok reformculukta kalması Blum'un kendi taraftarlarının uzaklaşmasına neden olmuştu. Yaptığı reformların başarısız oluşu ise toplumun genelini etkileyecek ve gelecek seçimlerde Fransız solunun kaybetmesine neden olacaktı.

¹⁰ Detaylı bilgi için 04.11.1935 tarihli Büyükelçilik Raporuna bakınız (BCA 30.10.00 / 245 . 654. 7).

Ayrıca anlaşılıyor ki, Fransa, diğer sanayileşmiş Avrupa ülkelerinde özellikle İngiltere'de 1933-1937 yılları arasında yaşanan ekonomik canlanmaya katılamamıştır. Deflasyon politikasındaki başarısızlığa ek olarak tarım gelirlerinden üretim düzeyine kadar Fransa'da ekonomik buhran etkileri diğer kapitalist Avrupa Devletlerine nazaran daha uzun sürmüştür. Bunun nedenini Villa, Fransa'nın altın standardından uzun süre vazgeçmemesine bağlamaktadır. Villa'e göre Fransız Frank'ının değerinin düşük olması krizin başlarında Fransız ihracatı için kısa süreli avantaj sağlamıştır. 1929 yılında başlayan kriz Fransa'yı 1931 yılına kadar etkilememiştir. Fakat İngiltere'nin altın standardını yakalama politikasından vazgeçmesi ve Fransa'nın bu politikada ısrar etmesi sonucu Frank'ın altın değeri karşısındaki belirsizliğinin oluşturduğu uzun vadeli risk Fransa'nın rekabet gücünü azaltmıştır (Villa, 1996: 23).

Fransa'nın sorunları sürüp giderken, 1936 seçimlerinde Blum öncülüğündeki Halk Cephesini iktidara taşıyan bu ekonomik sorunlara yeni iktidar da çare olamamıştır. Merkez bankasını millileştirmekle işe başlayan Blum, reformlarını radikal bir şekilde sürdüremeyecekti, merkez bankası reformu eksik ve kağıt üzerinde kalacaktı. Diğer bankalar üzerinde bir denetim kuramadı ve fiyatları denetleyemedi. Klasik deflasyon politikasına geri dönmek zorunda kalan hükümet döneminde Frank, Sterlin karşısında eriyecekti ve bununla birlikte, yüksek gümrük tarifeleri, kotalar ve kambiyo denetimi ile uygulanan otarşi Fransız ekonomisini düzeltmek yerine yalnızlığa itecekti.

Özellikle İngiltere'nin canlılığıyla çelişen Fransız ekonomisindeki durgunluk sürerken, 1936 yılında İspanya'da iç savaş patlak verecekti. Blum hükümeti, ülkeye sığramasından korkulan İspanya iç savaşına müdahale edemeyecek ve olumsuz ekonomik şartların etkisiyle 1937 Temmuz'unda, istifa etmek zorunda kalacaktı. Parlamenter sistemin zayıfladığı Fransa'da, Blum'un istifasını takip eden 9 ay boyunca Fransa'yı Radikal Parti Hükümeti yönetecekti.

Siyasi tarih araştırmalarıyla da örtüşen ve pek çok sayısal detaya hakim olan Davaz'ın raporlarından detaylarını öğrendiğimiz 1930lu yıllarda Fransa'da, süregelen mali ve sosyal sorunlar, parti mücadeleleri, parlamenter sistemin zayıflaması, demokrasiye karşı güvenin azalması ülkeyi iç savaşın eşiğine getirmişti. Rusya, İtalya, Almanya'daki yönetim örneklerinden duyulan endişenin de Fransa'nın iç sorunlarına eklenmesiyle toplumu kendilerine göre riski az sert bir yönetim arayışına itecek ve 1938 yılında yapılan seçimlerde sağ partiler iktidara gelecek ve Fransa, İkinci Dünya Savaşı'na sürüklenecekti.

Suat Davaz'ın Raporlarına Göre Fransa'nın Dış Siyaseti

Fransa'nın, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra izlediği değişmeyen Almanya endişesidir. Bu endişenin şekillendirdiği Fransız siyasetinde Türkiye'nin yerini incelemeden önce, ülkenin savaş sonrası dış politikasına bakacak olursak Fransa'nın savaşın kazanan devletlerinden olmasına rağmen savaş sonunda beklediğini bulamamış olduğunu görüyoruz. Fransa, müttefikleri olan ABD ve İngiltere kadar bu savaştan kârlı çıkmamıştı ve Anadolu'dan barış yaparak çekilmek zorunda kalmıştı. Savaş sonunda memnun olduğu bir konu Alsace-Lorraine almasıyken başka bir konu da Almanya'dan almayı planladığı tazminatı. Bu konuda Almanya'ya baskı yapmak için Ruhr'u işgal eden Fransa'ya Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere destek olmadı. Ruhr da ayrılıkçı hareketleri de destekleyerek amacına ulaşmaya çalışan Fransa'nın önüne bir de 1929 ekonomik buhranına çözüm olması amacıyla Amerika Birleşik Devletleri yayınlanan, Hoover Moratoryumu¹¹ çıktı ve böylece Fransa'nın Almanya'dan alacağı tazminat uluslararası kararla silindi (Kissinger, 2004: 234; Kennedy, 2008: 22; Roberts, 2009: 626).

Ayrıca, Fransa'nın iki dünya savaşı arasında tüm dikkatini verdiği Almanya'da ileriki yıllarda izleyeceği politikanın ayak sesleri duyulmaya başlanmıştı. Bu anlamda, 1932 yılında toplanan Cenevre Silahsızlanma konferansından Almanya için olumlu bir sonuç çıkmayacağı

¹¹ ABD Başkanı Herbert Hoover tarafından, 20 Haziran 1931'de ilan edilen, uluslararası ekonomik krizi rahatlatmayı hedefleyen, Birinci Dünya Savaşı ve diğer savaşların borcunun ödemelerini ertelemeyi öngören moratoryumdur.

düşüncesiyle, bu devlet 14 Eylül 1934'te hem konferanstan hem de Milletler Cemiyeti'nden çekilme kararı almış ve silahlanmaya başlamıştı. Bu gelişmeler karşısında Fransa, İngiltere ile birlikte hareket etmek ve olası Almanya-İtalya yakınlaşmasını engellemek istiyordu. Rusya ile de yakınlaşmaya çalışırken, bu ülke ile saldırmazlık anlaşması yapmayı amaçlıyordu.

Avrupa'da bulutlar kararmaya başlarken, 1932 yılında Paris'teki görevine başlayan Suat Davaz'ın, 1933 yılından 1937 yılına kadar Ankara'ya gönderdiği raporların birçoğu Fransa'nın dış politikasıyla alakalıdır. Fransa'nın Almanya, İtalya ile olan ilişkilerinde diplomatik yolları arama çabaları, 1934'ten sonra Rusya ile olan yakınlaşması, İngiltere'ye karşı güvensizliği, İspanya iç savaşındaki politikası ve Türkiye'nin Fransa politikasındaki yerine ulaştığımız raporlarını kronoloji takip ederek inceleyeceğiz.

Davaz, Fransa'nın dış politikasıyla ilgili ilk raporunu 1933 yılında, Almanya'da Hitlerin iktidara gelmesiyle, Fransa'nın duyduğu güvenlik endişeleri belirtmek için gönderecekti. Davaz'ın raporuna göre, Hitlerin anlaşma tanımaz tavrı nedeniyle Versay'da kazandığı üstünlüğü kaybedeceğini anlayan Sarraut Hükümeti (Ekim-Kasım 1933) Almanya ile görüşme kararı alacaktı. Resmi nitelikli ilk görüşme Hitler, hükümet başına geçtiğinden beri iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirmek isteyenlerin başını çektiği Fransa'nın Almanya Büyükelçisi François Poncet tarafından yapılmıştır. Yapılan iki görüşmede Almanya dört şart öne sürmüştür. İlki, Saar bölgesinin Almanya'ya geri verilmesi, ikinci şart ordu ve silahlanma sınırlandırılmasının kaldırılarak Almanya'nın da ağır silahlara sahip olması için koşulların oluşması idi. Üçüncü şartları ise, bütün ülkelerdeki silahlı kuvvetler üzerinde hak eşitliğine dayanan bir uluslararası denetim mekanizmasının en kısa zamanda kurulması ve dördüncü şart da Almanya hiç istisnasız bütün komşularıyla 10 yıl süreli saldırmazlık anlaşması yapması idi. Fransa'nın Almanya'dan istekleri ise Hitler'in temel politikalarına tersti.

Davaz, 16 Kasım 1933 tarihli başka bir rapordan anlaşıldığına göre, iki ülkenin yakınlaşması ile ilgili Fransız Başbakan Sarraut ile görüşecekti, "Sarraut bu geliştirilmeye çalışılan ilişki konusunda Fransız dış siyasetinin geçmiş iktidarların yürüttüğü politikadan ayrılmadığını söylemiştir. Politikasının, geçmiş politikaların bir devamı şeklinde olduğunu ayrıca Almanya ile ilişkilerin "tariklerle değil sefirler yoluyla" olmasını arzu ettiklerini belirtmiş ve bu konuda Fransa ve hükümetin soğukkanlı davranacağını eklemiştir." (BCA 30.10.00/ 244.651.18). Aynı konuyla ilgili olarak eski başbakan Herriot ile de görüşen Büyükelçi, Herriot'ın Fransa-Almanya görüşmelerinden memnun olmadığını bu ülke ile ilişkilerin ancak Cemiyeti Akvam dâhilinde uygun olduğunu söylediğini rapor etmiştir. Bu girişimlerin neticesinde anlaşılabilecekti ki Fransa ve Almanya'nın ittifak arayışları pek de gerçekçi değil. Çünkü Hitler amaçları doğrultusunda pervasızca hareket etmeye devam edecekti.

Davaz, 1933 yılındaki Fransa dış politikasının net olmadığı görüşündedir. Davaz'a göre Fransa'nın Almanya'ya yakınlaşmanın amacı temelde politikasını değiştirmek değil bu ülkeye karşı anlaşmalar yoluyla elde ettiği üstünlüğü yine anlaşmalar yoluyla korumaya çalışmaktı. Fakat artık Almanya'da iktidarda saldırgan politikalar izleyen Hitler varken Fransa'nın işi kolay olmayacaktı. Özellikle eski ve devamlı müttefiki İngiltere'den beklediği desteği de göremeyince bir başka kapıyı çalacak ve İtalya ile anlaşma zemini arayacaktı (BCA 30.10.00/ 221.489.3).

1934 yılı Fransa'nın Rusya ile yakın ilişkiler geliştireceği bir yıl olacaktır. Çünkü bu tarihten sonra Rusya'nın Almanya ile olan ilişkileri bozulmaya yüz tutacak, bu durumda da Rusya'nın yaklaşacağı ülke Fransa olacaktır. İki ülke arasında 29 Kasım 1932 tarihinde ve 11 Ocak 1934 tarihinde de geçici ticaret anlaşması imzalanacaktır. Bu anlaşmaları takip eden sürede 2 Mayıs 1935 tarihli önemli bir ittifak anlaşması yapmıştır. Bu anlaşmaya göre, taraflardan birine bir saldırı durumunda öteki taraf, saldırıya uğrayana yardım edecekti. Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki bloklaşmanın başlangıcını teşkil edecek olan bu anlaşmaya Almanya'dan sert tepki gelecekti (Soysal, 1981: 86).

Davaz, Mayıs 1934 tarihli raporunda, Fransa-Sovyet Rusya'nın yakınlaşmasından söz etmiştir; Fransa ve Sovyet Rusya Herriot'un başbakanlığı döneminden itibaren ilişkilerini her geçen dönem biraz daha geliştirmektedir ve Fransa ile Rusya'nın anlaşması an meselesiydi (Gürün, 1991: 65). İki ülke, Fransa-Almanya arasındaki gerginlik üzerinden bir yakınlaşma geliştirmiş, Çarlık Rusya döneminde olduğu gibi siyasi ve ekonomik açıdan işbirliği geliştirme çabası içindedir. Ayrıca Davaz'ın Sovyet Maslahatgüzarı M. Rosenberg'tan aldığı bilgiye göre, Sovyet elçiliğine Fransız ve Rus askeri heyetleri gelerek sivillerin bulunmadığı bir toplantı yapmışlardır. Büyükelçi Davaz, bu durumu siyasi ve ekonomik ilişkilerin yanında iki ülkenin askeri alanda da ortaklık kurabileceği şeklinde yorumlamıştır (BCA 30.10. 00/ 221.490. 6).

Fakat Davaz'ın sözünü ettiği bu ittifakın Fransa Parlementsü'sünde onaylanması, 27 Şubat 1936 tarihini bulacaktı. Anlaşma onaylandıktan sonra Almanya, Ren Bölgesi'ni yeniden silahlandırma ve Locarno Güvenlik Antlaşmalarına son verdiğini açıklayacaktı. Bu tepki karşısında 19 Şubat'ta Laval'ın hükümetten çekilmesi üzerine kurulan Sarraut yönetimindeki kabine sessiz kalacaktı.

Davaz, bu dönemde Sarraut Kabinesinin Dışişleri Bakanı Flandin ile görüşerek Türk Dışişleri Bakanlığı'na bir rapor göndermiştir. Bu rapora göre Flandin Almanya'ya karşı önlemler alınması gerektiğinden söz etmiştir. *Bugün Almanya Viyana'ya girse İngiltere'nin derhal harekete geçeceğine kani değilim.* diyerek İngiltere'nin tam güven vermediğini belirtmiştir. *Almanya Memel'e girse bu konuyla doğrudan doğruya alakası olmayan hükümetleri savaşa dâhil etmek, milletleri harbe sürüklemek güç olur. Bu nedenle imzalanması gereken paktlardan önce çeşitli yaptırımlar da uygulanması gerekir. Sefirleri geri çağırmak, vaziyete göre ticari kısıtlamalar yapmak, hudutları kapatmak gibi önlemler bu durumda gereklidir.* Diyerek Türk Büyükelçisi Davaz'ı uyarmıştır.¹²

Davaz'ın raporlarını Türkiye'nin dış politikası ile değerlendirdiğimizde bütünlük oluşturmaktadır. Örneğin, 1935 yılına gelindiğinde Türkiye'nin İtalya'ya karşı müttefik aradığı dönemde Davaz, Fransa'nın İtalya ile olan ilişkisine dikkat etmiş ve Türkiye'nin İtalya'ya karşı aradığı desteğin adresinin en azından o dönem için Fransa olmayacağı sonucuna varmıştır. Fransa İtalya ilişkileri hakkında Davaz'dan edindiğimiz bilgiye göre, Fransız hükümeti, özellikle Herriot'un Toulouse'de toplanan Radikal-Sosyalist Partisi kongresinde, İtalya'ya karışı dostane mesajlar göndermişti. Bu kongreden sonra ise Fransa-İtalya dostluğundan yana olan milletvekilleri Fransız meclisinde Fransız-İtalya dostluk grubu kurmuşlar ve bilhassa sağ, merkez partiler ve bir derece de sosyalistlerden oluşan bu grup Fransa-İtalya ittifak anlaşması için çalışacaktı.

Davaz aynı raporunda, Fransız basınının da bu ittifakın olmasından yana olduğunu ve ayrıca bazı gazetelerin İtalya'ya sömürge bulmak için çaba gösterdiğini rapor etmiştir. Rapora göre Fransız basını, 1847 yılında Quotidien gazetesinde çıkan Amerika Birleşik Devleti Anayasası'na göre kurulmuş olan Liberia Cumhuriyeti'nin mandasının İtalya'ya verilmesi şeklindeki öneriye benzer olarak Fransız basınının 1935'te Habeşistan'a dair İtalya'ya aynı öneride bulunduğu söz etmektedir (BCA 30.10.1.1/ 220.485.7). Bu gelişmelerden iki yıl sonra Fransa, İtalya'yla yakınlaşma çabasına girerek, 1935 yılında Mussolli'yle Roma Antlaşması imzaladıysa da İtalya'nın Habeşistan'a saldırmasıyla bu ülkeden de uzaklaşacaktı (Armaoğlu, 1998: 340; Kissinger, 2004: 356).

Fransa, açıkça Milletler Cemiyeti ilkelerine aykırı olan bu saldırı sonucunda İngiltere ile birlikte İtalya'yı çok etkilemeyecek bir ambargo uygulamakla yetinecekti. Fransız kamuoyunun Habeşistan'ın işgaline karşı olmasına rağmen Fransız yönetimi tepkisini olası Almanya-İtalya yakınlaşmasına neden olmamak amacıyla alt perdeden gösterecekti. Bu noktadan hareketle, eğer İtalya'nın bu işgaline karşı İngiltere ve Fransa daha güçlü tavır alabilseydi, İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçte İtalya'nın gücünü kırmak önemli olabilirdi.

¹² Detaylı bilgi için 11 Nisan 1935 Tarihli Büyükelçilik Raporuna bakabilirsiniz (BCA 30.1000. 245 . 653 – 17).

Fransa'nın İtalya'ya gerekli tepkiyi vermemesinin asıl nedeni İngiltere'den Birinci Dünya Savaşı'nda gördüğü ve 1930larda da beklediği tam desteği bulamamasıydı. Versay Anlaşması'na, onun bütünleyicisi kabul edilebilen 1925 Locarno Anlaşmalarına, savaşı önleme hedefiyle yapılan Briand-Kellogg Paktına sahip çıkmak en çok İngiltere ve Fransa'dan bekleniyordu. Fakat İngiltere'nin savaşa karşı temel ilkeleri aynı olmakla birlikte konjonktüre göre tavır alabilen tutumu, savaştan mutlak kaçınan tavrı ve uyguladığı yatıştırıcılık politikası Fransa'nın İngiltere'ye Birinci Dünya Savaşı'nın arifesinde olduğundan daha az emin olmasına neden oluyordu.

Bilhassa, 1935 yılında İngiltere ve Almanya Deniz Silahları Antlaşması imzalayacaktı. Bu anlaşmaya göre, Almanya İngiltere'ye deniz gücünü bu devletin gücünün % 35'inin üzerine çıkarmayacağını taahhüt ederken, deniz altı üretimi hakkını da bu anlaşmayla elde edecekti ki bu hak Versay Antlaşması'na aykırıydı ve bu antlaşma Fransa'da hayal kırıklığı yaratmıştı (Williamson, 2009: 143).

İngiltere'nin bu müsamahakâr tutumu Almanya ve İtalya'nın silahlanmasından rahatsız olmadığı anlamına gelmiyordu. İki ülkenin politikasına kaygı duymakla birlikte, olası bir savaşta Milletler Cemiyeti ve Locarno dışında yükümlülük almaktan kaçınılmaktaydı. Öyle ki üstlendiği yükümlülükleri dahi savaş çıkarmanın aksine savaştan kaçınmak için kullanıyordu.

1935'ten sonra İngiltere ile ilgili kuşkuları artan Fransa, Milletler Cemiyeti'nin uluslararası barış üzerinde beklenen düzeyde etkili olmadığını da gördükten sonra güvenliğini arttırmak amacıyla oluşturulabilecek işbirliklerini destekleyecekti (Davis, 2006: 455). Bu bağlamda Türkiye'nin kuracağı statüko taraftarı ittifaklar konusunda da destek olmuştur. Özellikle Balkan birliği fikri Fransa tarafından ortaya atılmış ve İngiltere tarafından da desteklenen birlik fikrine Almanya ve İtalya'nın etkisinde olan Arnavutluk ve Bulgaristan dışındaki dört balkan devleti katılmıştır. 9 Şubat 1934 tarihinde Atina'da Türkiye, Romanya, Yunanistan, Yugoslavya tarafından imzalanan bu paktla birlikte, imzacı devletler sınırlarını ortaklaşa korumayı ve dış politika kararlarını aralarında uzlaşarak almayı karara bağlamışlardır (Akşin, 1991: 26).

Avrupa her geçen yıl savaş biraz daha yaklaşırken, Davaz'ın raporlarından, 1934 yılından sonra Fransa'nın Türkiye'ye olan siyaseti bir yıl öncesine göre daha olumlu olduğu anlaşıyor. Çünkü 1934 ve 1935 yıllarında Fransa basınında Türkiye'nin gücünü destekleyen yayınlar çıkıyor. Örneğin, 19 Mayıs 1934 tarihli büyükelçilik raporuna göre Fransız Echo de Paris gazetesinde "Türkiye Milli Müdafaaasını Takviye Ediyor" (BCA 30.10.00/244. 652. 15) başlıklı bir makale çıkmış. Bu makaleye göre İtalya'nın doğuda nüfuz tesis etmek istediğine dair Mussolini'nin belirsiz beyanatından sonra Türk hükümeti milli müdafaa bütçesini arttırmıştır denilerek, Antalya ve Adana'ya da askeri amaçlı demiryolu kurma planı yine aynı konuda savunma amacıyla kurulacağından söz edilmiştir.

Ocak 1935 tarihli Paris'te çıkan L'Information gazetesinde yine aynı konuda bir haber çıkmıştır. Türkiye'nin askeri kuvvetlerini artırmak için aldığı önlemlere dair çıkan makalede Türk Hükümeti'nin hava gücünü kuvvetlendirmek için önemli bir proje onayladığı, bu projeye göre 1935 yılının ilk 6 ayında hükümet yeni 200 uçak alarak Türk ordusundaki uçak adedini 800'e çıkaracağını belirtmişti. Habere göre "Türkiye havada komşularının içinde en kuvvetlisi olmak istemektedir. Bundan başka Anadolu'da seferberlik halinde 200 bin kişi İzmir ve Ege denizi kıyılarında hazır bulunduracak duruma gelmiştir" deniyordu (BCA 30.10. 00/ 59. 398. 23).

Fakat bu dönemde her ne kadar Fransa basınında Türkiye'yi destekleyen yazılar çıksa da Türkiye Fransa için önem sırasında ittifak kurduğu büyük devletlerden sonra gelmekteydi. Fransa'nın bu tutumunu Boğazlar meselesinde görüyoruz. Türkiye'nin Boğazlar konusundaki sürecini özetleyecek olursak; Avrupa'da bulutların kararmaya başladığı 1933'ten sonra Türkiye uluslararası toplantılarda, Boğazlarda bulunan güvenlik açığını kapatmak isteğini sürekli dile getiriyor fakat resmi bir sonuç alamıyordu. 1936 tarihinde Hitler Ren bölgesini, aksine dair anlaşmalar olmasına rağmen bölgeyi silahlandırma kararı almasından sonra Türkiye de elverişli

uluslararası durumdan yararlanarak Boğazlar meselesini 10 Nisan 1936'da yeniden gündeme getirmişti (Roberts, 2009: 658). Bu önerinin Lozan Konferansı'na katılan devletler tarafından kabul görmesiyle Boğazlar konusundaki Konferans 22 Haziran 1936 tarihinde İsviçre Montrö'de başladı. Konferansa İtalya hariç Lozan Konferansı'na katılmış devletler katıldı.¹³

Toplanan konferansta, Boğazlara Türkiye tarafından asker sokulması itiraz konusu olmamıştır. Fakat Karadeniz'e kıyısı olan ve olmayan devletlerin savaş gemilerinin boğazlardan geçmesi konusu Türk tezini savunan İngiltere ve bunu kabul etmek istemeyen Sovyetler arasında anlaşmazlığa neden olmuştur.

Fransa, Rusya ile doğan bu yakınlaşmadan dolayı Rusya'nın Karadeniz'deki çıkarlarını göz önünde bulundurarak boğazlardan geçecek savaş gemilerine kısıtlama getirilmesini savunan Rusya görüşünü benimsemiştir (Gönlübol, 1989: 129). Fakat Rusya'nın itirazlarına rağmen orta nokta bulundu ve Boğazları yöneten uluslararası komisyon kaldırıldı, Boğazlardan geçen gemileri denetleme yetkisi Türkiye'ye verildi. Tüm ülkelerin ticaret gemilerinin geçiş serbestisine dokunulmamak koşuluyla, savaş gemileri konusunda Karadeniz'de kıyısı olan ülkeler ve Karadeniz'de kıyısı olmayan ülkeler olarak ayırım getirilirdi. Karadeniz'de kıyısı olan ülkelerin savaş gemilerinin geçişi serbest iken; kıyısı olmayanlar için bazı şartlar getirildi. Fakat Boğazlarda çatışma durumunda Boğazlardan geçiş Türk hükümetinin onayına bırakıldı.

Türkiye'nin müttefik arayışları için çalışan Davaz bu sözleşmeden sonra, Türkiye'nin Fransa ile, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne ya da 1935 yılında imzalanan Fransa-Rusya ittifakına koşut bir bağıt olarak yapılabilecek bir ittifak anlaşması için görüşmeler yapmıştır. Örneğin 10 Ağustos 1936 tarihli raporunda, Fransa Başbakanı ile ittifak meselesini görüşmüştür. Başbakan kendisine Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin 19. Maddesi'nin (Soysal, 2000: 493-500) işletilmesi konusunda imzalanması öteden beri istenen yardımlaşma paktının imzalanabileceğini söylemiştir (BCA 30.10.00/ 219.476.7).

Davaz'ın raporlarında takip edebildiğimiz başka bir konu da İspanya'da çıkan iç savaştır. Fakat Davaz, bu konu ile ilgili ayrıntılara raporunda yer vermemiştir. Bunu da Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren konu ve ülkelere Davaz'ın daha eğildiği ve dolaylı ilgilenilen konularla ilgili raporlarda boşluklar kaldığı sonucuna varıyoruz. İspanya'da çıkan iç savaşa değinecek olursak, ülkede, Halk Cephesi Hükümeti iş başına gelmişti. Bu hükümete karşı ordu ve sağ partiler kilisenin de desteğini alarak iç savaş çıkarmışlardır. Bu iç savaşın taraflarından biri olan General Franco'ya Almanya ve İtalya destek verecek karşı tarafındaki Cumhuriyetçi hükümet ise Rusya'dan destek görecekti. Bu siyasi konjonktürde, Fransa'da iktidarda bulunan Blum, İspanya iktidarına karşı sempatisine rağmen, ülkesine bu savaşın sıçramasından endişe edecek ve önlem almaya mecbur olacaktı. Ayrıca İspanya Hükümetine yardım ederek Almanya ve İtalya'nın tepkisini de çekmek istemiyordu çünkü farkındaydı ki İngiltere böyle bir durumda İspanya iç savaşına karışmayacak ve Fransa yalnız kalacaktı.

Bu olasılıklar karşısında Blum Hükümeti, 1936 yılında İspanya'da yaşanan bu iç savaşa karşı "Karışmazlık Projesi" hazırlayacaktı. Bu projeden sonra Milletler Cemiyeti'ni bu konuyu karıştırarak daha çok yıpranmasına engel olmak için İngiltere ve Fransa tarafından "Karışmaktan

¹³ Avrupa'da yaklaşan savaş olasılığı karşısında, devletler kendi güvenliklerini artırma çabası içine girmişlerdi. İlk olarak, 1933'te Londra'da yapılan silahsızlanma konferansında Türkiye boğazların kıyılarını ve Marmara Denizi'ndeki adaları askerden ve silahtan arındıran hükümlerinin kaldırılması istenmiş fakat konunun konferansla ilgili olmadığı gerekçe gösterilerek görüşülmesi reddedilmiştir. Daha sonra Nisan 1935'te Milletler Cemiyeti Konseyinde, Mayıs 1935'te Balkan Antantı Konseyinde, Eylül 1935'te Milletler Cemiyeti Genel Kurulunda Türk diplomatlar tarafından gündeme getirilen boğazların askerden arınmışlığı kararının gözden geçirilme konusu tekrar edilse de bu konu uluslararası düzeyde tartışmaya açılmamıştı.

Bu konuya ilişkin olarak Türk diplomatların Milletler Cemiyetinde defalarca gündeme getirdikleri bir konu olan Lozan Barış Antlaşmasıyla belirlenmiş şekliyle boğazların askeri kuvvetlerden arınma durumu Türk ulusal savunmasına ters düşüyordu (Akşin, 1991: 27).

Kaçınma Komitesi” kurulacaktı. Bu komite 9 Eylül 1936 yılında bir toplantı yapacaktı. Toplantıda Davaz Türkiye’yi temsil edecek ve Türkiye bu komitenin üyesi olacaktı (BCA 30.10.00/245. 654. 18).

İspanya iç savaşının başladığı dönemde Fransa “Akdeniz Paktı” projesi hazırlayacaktı. Pakta, İngiltere, Fransa, İtalya, İspanya, Yunanistan, Yugoslavya ve Türkiye’nin katılmaları ve isterlerse Rusya, Bulgaristan ve Romanya’nın da bu pakta dahil olabilecekleri düşünülmüştü. Bu pakta Fransa Almanya’yı yalnız bırakmayı, İtalya’yı yanında tutmayı ve Akdeniz’de güvenliğini sağlamayı ve Kuzey Afrika’daki sömürge topraklarını korumayı hedeflemiş olsa da Akdeniz Pakti fikri İngiltere için gerçekçi görülmeyecek ve hayata geçmeyecekti (Soysal, 1981: 144).

1936 yılı Fransa için hareketli geçmiştir. 9 Eylül tarihinde Fransa, Suriye’ye bağımsızlık vermek için Suriyeli liderlerle anlaşmaya varmış, bu anlaşmadan sonra Türkiye, Fransa’ya Sancak Bölgesi’ne bağımsızlık verilmesine dair nota vermiştir. Daha sonra Milletler Cemiyeti’ne götürülecek olan sorun 14 Aralık’ta görüşülecektir. 1938 yılına kadar Türkiye’nin Sancak Bölgesi ile ilgili girişimleri devam edecek bu süreçte Davaz birçok Fransız yetkiliyle bu konuda görüşmeler yapacaktı. Süreçte Hatay’a bağımsızlık verilmesiyle birlikte, 2 Eylül 1938’de Hatay Meclisi açılacak aradan bir yıl geçmeden 23 Haziran 1939 tarihinde Hatay Türkiye’nin bir vilayeti haline gelecekti.

Bu süreçte aktif rol oynayan Suat Davaz, Hatay’ın Türkiye’ye katılmasının ardından bu konu ile ilgili Fransa basınından haberler göndermiştir. Fransa konuyu genellikle İngiltere-Fransa-Türkiye ittifakının güçlenmesi konusunda olumlu bir adım olarak görürken, ortak endişe ise, Türkiye ile iyi ilişkiler geliştirirken Arap Dünyasını kaybetme riski olmuştur (BCA 30.10.00/ 224.511. 4).

Hatay konusunun kapanmasından sonra, savaşa sorunsuz ve güçlü ittifaklarla girmek isteyen Fransa ile Türkiye ilişkisi revizyonistlerin oluşturduğu tehlikeye karşı kurulacak bir ittifakla devam edecekti. Avrupa’da gelişmeler hızlanmış, birer ay arayla Almanya Çekoslovakya’yı, İtalya ise Arnavutluk’u işgal etmişti. Bu gelişmeler karşısında 19 Ekim 1939 tarihinde Türkiye-Fransa ve İngiltere arasında Ankara Pakti imzalanacaktı (Atabey, 2016). Fakat Fransa, tüm girişimlerine rağmen İkinci Dünya Savaşı’na sürüklenecek ve Almanya’nın işgaline uğrayacaktı. Görevde bulunduğu süreçte Türk Dışişleri Bakanlığı’na gönderdiği raporlardan Fransa’nın durumunu takip ettiğimiz Suat Davaz, 1939 yılında Türkiye’nin Tahran Büyükelçiliği görevine atanacak ve buradaki görevinin ikinci yılında vefat edecektir.

Sonuç

Çalışmamızda 1932-1939 yıllarında Paris’te Türk Büyükelçisi olarak görev yapan Suat Davaz’ın Ankara’ya gönderdiği raporları inceledik. Birincil kaynak olan raporlardan yararlanmak suretiyle, Fransa’nın anılan dönemdeki iç siyasetinin ve dış siyasetinde Türkiye’nin yerinin değerlendirilebileceğini gördük. Ayrıca incelemiş olduğumuz raporlardaki ekonomik veriler ve saptamaların, 1929 ekonomik buhranının Fransa’ya yansımalarını inceleyen bilim adamlarının görüşleriyle paralellliğini saptadık. Bunun yanında Davaz’ın Fransa dış siyasetinde ve Türkiye karşı tutumunda isabetli tahminlerini saptadık. Fakat raporlarda Türkiye’yi doğrudan ilgilendiren ülkelerle ilgili ayrıntılı bilgiler olsa da özellikle Fransa dış siyasetinde Türkiye’yi dolaylı ilgilendiren konularla ilgili boşluklar olduğunu gördük. Buna rağmen, Türk diplomat raporlarının siyasi tarih incelemelerinde diplomatik detayları vermesi bakımından faydalanılabilecek kaynaklar olduğunu sonucuna vardık. Bu anlamda Dışişleri Bakanlığı Arşivlerinin kaynak bakımından zengin olduğunu gördük. Siyasi tarih çalışmalarında metodoloji sorununu aşmada, Türkiye’de bulunan “yayınlanmış diplomat anıları”nın açığını az da olsa kapatmakta katkı sağlayacağı sonucuna vardık. Fakat diplomat raporlarını kaynak olarak kullanırken, tıpkı diplomat anıları kullanırken olduğu gibi devletçilik ve özneliliğin göz önünde bulundurulması gerekliliğini gördük.

Kaynakça**Arşiv Belgeleri**

BCA [Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi]

Süreli Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi (t.y.). C. 7 İçtima: 1, Devre:2.

Correspondent D'orient (1939, Temmuz).

Le Figaro (04. 08. 1939). L'ambassadeur Turc Quitte Son Poste.

Milliyet (15. 04. 1976). Fransa Skandalı.

Milliyet (16. 04. 1976). Fransa'da Siyasi Durum.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Anonim, Adana.Fevzi Paşa hattının Devlet Demiryollarına devir ve teslimi münasebetiyle (1933). *Demiryolları Dergisi*, 7, 4.5.

Anonim, Mahmut Esat Bozkurt, (1944). *Adliye Dergisi*, 1(1), 49.68.

Akşin, A. (1991). *Atatürk'ün dış politika ilkeleri ve diplomasisi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Akyüz, Y. (2007). *Türk eğitim tarihi*. Pegem Yayınları.

Armaoğlu, F. (1998). *20. YüzyılSiyasi tarih*. Alkım Yayınları.

Atabey, F. (2016). *1939 Türk-Fransız-İngiliz ittifakı*. IQ Kültür Sanat Yayınları.

Balcıoğlu, M. (2003). *Bozkurt-Lotus davası*. Nobel Yayınları.

Bayur, Y.H. (1995). *Türkiye Devleti'nin dış siyaseti*, TTK Yayınları.

Beaudry, P. (2002). The French depression in the 1930s, *Review of Economic Dynamics*, 5, 73–99.

Bilsel, C. (1944). *Lozan*. C. 2. Güneş Yayınevi.

Bozkurt, M.E. (1940)., *Devletler arası hak*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Davis, N. (2006). *Avrupa tarihi*. İmge Kitabevi.

Dışişleri Bakanlığı, (1973). *Türkiye dış politikasında 50 yıl Lozan, 1922-1913*. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Yayınları.

Ekrem, R. (1934). *Osmanlı muahedeleri ve kapitülasyonlar*. Türkiye Matbaası.

Erim, N. (1953). *Devletlerarası hukuk ve siyasi tarih metinleri*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Esmer, Ş. (1944). *Siyasi tarih*. Maarif Matbaası.

Genç, R. (2005). *Türkiye'yi laikleştiren yasalar*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.

Gönlübol, M. ve Sar, C. (1989). *Olaylarla Türk dış politikası*. Atatürk Araştırma Merkezi.

Gürün, K. (1991). *Türk-Sovyet ilişkileri (1920-1953)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İşırtman, T.Z. (1944). *Mahmut Esat Bozkurt hayatı ve hatıraları 1892–1943*.

Kennedy, P. (2008). *Büyük güçlerin yükseliş ve çöküşleri*. Türkiye İş Bankası Yayınları.

Kissinger, H. (2004). *Diplomasi*. Türkiye İş Bankası Yayınları.

- Kurdakul N. (1981). *Osmanlı Devleti'nde ticaret anlaşmaları ve kapitülasyonlar*. Döler Yayınları.
- Lewis, B. (1984). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Meray, S. (1972). *Lozan Barış Konferansı tutanaklar, belgeler*, Cilt 1.8. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Müderrişoğlu, A. (1990). *Kurtuluş Savaşının mali kaynakları*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Nebioğlu, O. (1986). *Bir imparatorluğun çöküşü ve kapitülasyonlar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2006). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı*. Alkım Yayınevi.
- Pamuk, Ş. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu'nda paranın tarihi*. Vakfı Yurt Yayınevi.
- Quataert, D. (1985). XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda demiryolları, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e. *Türkiye Ansiklopedisi*, C. 6. İletişim Yayınları.
- Reşid, A. (1928). Kapitülasyonlar, *Darülfünun H. F. M.*, 37, 3–38.
- Roberts, J. M. (2009). *Avrupa tarihi*. İnkılap Yayınevi.
- Sander, O. (2000). *Siyasi tarih*. İmge Kitabevi.
- Sezer, A. (1999). *Atatürk döneminde yabancı okullar (1923-1938)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Shamir, H. (1989). *Economic crisis and French foreign policy, 1930-1936*. E.J. Brill.
- Sonyel, S. (1974). Lozan'da Türk diplomasisi. *Belleten*, 38 (149), 41–116.
- Soysal, İ. (1981). Türkiye'nin batı ittifakına yönelişi (1934-1937). *Belleten*, (45) 177, 959-1044.
- Soysal, İ. (1999). Çağdaş Türk diplomasisi, 200 Yıllık Süreç. *15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler*. TTK Yayınları.
- Soysal, İ. (2000). *Türkiye'nin siyasal antlaşmaları*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sungu, İ. (1938). Tevhid-i Tedrisat. *Belleten*, 2(7-8), 397-431.
- Şimşir, B. (1996). *Bizim diplomatlar*. Bilgi Yayınevi.
- Tabakoğlu, A. (2000). *Türk iktisat tarihi*. Dergâh Yayınevi.
- Teleki İ. ve İlkin, S. (1985). Türkiye'de ulaştırmanın gelişimi. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.10. İletişim Yayınevi.
- Tezcan, D. (1994). Bozkurt-Lotus davasının uluslararası hukuktaki önemi ve yeri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 269.274.
- Tezel, Y.S. (1982). *Cumhuriyet döneminin iktisadi tarihi*. Yurt Yayınevi.
- Timur, H. (1945). Türkiye'de bulunan yabancıların okuma ve okutma bakımından durumu. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 11 (2), 271.287.
- Toprak, Z. (1998). *Türkiye tarihi, iktisat tarihi(1600-1908)*, C. 3. Cem Yayınevi.
- Toprak, Z. (2003). *Demiryolu, devlet ve modernite, demiryolu tren çağı*. Yapı Kredi Yayınları.
- Unat, F. R. (1964). *Türk eğitim sisteminin gelişmesine tarihi bir bakış*. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Villa, P. (1996). France in the early depression of the thirties, CEPIL, *Document de Travail*.

-
- Williamson, D. (2009). *Access to history: war and peace: international relations 1878-1941*. Cambridge University Press.
- Yakup, H. (1933). Cumhuriyet Bayramımızın onuncu yıl dönümü şenlikleri arasında milli demiryollarımıza umumi bir bakış, *Demiryolları Dergisi*, 9(105), 465-466.
- Yamakoğlu C. Y. (1987). *Mahmut Esat Bozkurt*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yeniay, H. (1964). *Yeni Osmanlı borçları tarihi*. Ekin Yayınevi.
- Yılmaz, F. (2003). *Osmanlıdan Cumhuriyete dış borçlar*. Berikan Yayınları.